

Tõe käänuline tee

Daniel Cohnitz/ Kristi Lõuk ja Bruno Mölder

Ilmunud: reede, 09 veebruar 2007

Intervjuu filosoofiaprofessor Wolfgang Künnega

Wolfgang Künne peab 13. – 15. veebruarini Tartu ülikoolis Gottlob Frege teoreetilist filosoofiat käsitlevaid loenguid. ERAKOGU

Professor Künne, sel aastal on Tartus teie pidada Gottlob Frege teoreetilise filosoofia loengud. Millest räägite?

Üldteemaks on Pilatuse küsimus “Mis on tõde?”. Nagu enamik filosoofe, nii mõistan ka mina seda küsimust siiski teisiti kui Rooma asevalitseja, kes andis kannatamatu õlakehitusega mõista, et inimene ei leia niikuinii õiget vastust sellele keerukale küsimusele. Minu küsimus on esitatud pigem Sokratese vaimus, tema päris, mida kujutab endast õigupoolest vaprus või aukartus või mõõdukus või tarkus. Siin on tegemist ühe meie argise ning teadusliku maailmanägemise põhimõiste analüüsiga.

Kas sokraatilisele küsimusele tõe loomuse kohta on üldse võimalik uudset vastust anda?

Minu arvates on progress vähemalt filosoofias mõnikord dialektiline: mõnikord pöördume tagasi vanade vaadete juurde uuel ning loodetavasti paremal kujul. Nii ei mängi analüütilise filosoofia esiisade tõeteoreetilised vaated mitte sellepärast minu loengutes suurt rolli, et need on välja kuulutatud kui *Gottlob Frege Lectures 2007*, vaid pigem seetõttu, et üksikasjalik tegelemine Fregega on alati väga viljakalt mõjunud mu enda mõtisklustele tõemõiste üle.

Millised on teie loengute temaatilised raskuspunktid?

Raskuspunkte on viis: (i) sõna “tõene” on ilmselt omadussõna, aga (nõnda seab küsimuse Frege) kas sellega tõepoolest mingi omadus omistatakse? Viimaks tundub, et väide “on tõsi, et rohi on roheline”, ei ütle midagi enam kui et “rohi on roheline”. Mida arvata sellisest liiasuse teesist? (ii) “Loodusseadused ei saa tõeseks nende avastamisega” kirjutab Frege 1897. aastal ning kolm aastakümnet hiljem kõneleb talle vastu Heidegger (ise seda märkamata) “Enne kui loodusseadused avastati, ei olnud need tõesed”. Kellel on õigus? (iii) Michael Dummett, kes on kõige tuntum Frege tõlgendaja ning ühtlasi üks kaasaja tähtsamaid süstemaatilisi filosoofe, ütleb, et meie arusaam tõest on kätketud kahte printsiipi. Üks on vastavuse intuitsioon: “Kui väide on tõene, siis peab leiduma midagi, mille tõttu see on tõene” ning teatavuse printsiip: “Kui väide on tõene, siis peab olema põhimõtteliselt võimalik teada, et see on tõene”. Kuidas neid printsiipe mõista ja kas need tõepoolest määravad ära meie arusaamise tõest? (iv) Eelviimases loengus kaitsen ma tõeteoreetilise minimalismi ühte versiooni, kus püütakse mõtestada ühte enesestmõistetavust, mis on minu arvates tõepoolest olemuslik meie arusaamisele tõest: “See, mida keegi ütleb/mõtleb, on tõene parajasti siis, kui on nii, nagu ta ütleb/mõtleb.” (v) Viimases loengus käsitlen tõesust ning tõepärasust. Analüüsin (seoses Bolzanoga) pettuse ja vale mitmesuguseid ilmnemismorme.

Paljud niinimetatud postmodernistlikud filosoofid paistavad arvavat, et midagi sellist nagu tõde ei ole üldse olemaski või et parimal juhul on tõde kultuuriti relatiivne?

Filosoofid, kes peavad tõeseks teesi, et miski pole tõene, pole kadestamisväärta oma “positsiooni” vastuolulisuse tõttu. Arusaam, et tõesus sõltub alati kultuurist, näib mulle võrdlemisi veider, kui heita pilk sellistele tõekandidaatidele nagu “Džomolungma ei asu Baltikumis” ja “2 on ainuke paaris algarv”. Ja sellest, et mõnda seisukohta tunnustatakse ühes kultuuris kui tõde, aga teises lükatakse see tagasi vääranana või see põrkub täielikule mittemõistmisele, ei järeldu, et tõde on kultuuriti relatiivne. Järeldub

pigem see, et eri kultuuritaustaga inimesed ei jaga mitte alati kõiki veendumusi. New Yorgi filosoof Paul Boghossian on äsja oma vaimukas ja hõlpsasti arusaadavas raamatukeses "Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism" paljastanud prominentsete "postmodernistlike" filosoofide mõistelise segaduse ja mul ei ole sellele midagi juurde lisada.

Millised probleemid kerkivad esile kaasaegses teoreetilises filosoofias?

Kõik need puudutavad valdkonda, kus kattuvad keelefilosoofia, ontoloogia ja teadusfilosoofia. Need probleemid seonduvad mõisteliste pingetega eri rühmadesse kuuluvate väidete vahel, mida meil on kaldumus tõeks pidada ja mille korral tõstatub iga kord küsimus, kas ja kui, siis kuidas saaks ühitada eraldi rühmadesse kuuluvaid tõekandidaate teineteisega niiviisi, et tulemuseks oleks mõisteliselt kooskõlaline ettekujutus meist ja maailmast, kus me elame. Siin on neli näidet: (1) väited makroskoopiliste objektide kohta igapäevases maailmas, nii nagu seda on maalinud Vermeer ja Monet *versus* füüsikalised väited aineosakeste voogude kohta; (2) elamuste kirjeldused, nagu me võime neid leida Tolstoi ja Prousti teostest *vis-à-vis* väited neuropsühholoogiliste protsesside kohta; (3) indeksikaalsed, vaatevinklist sõltuvad väited ("mina", "siin", "nüüd"), mida me pidevalt esitame *versus* väited, mis on pole indeksikaalsed ega vaatevinkliga seotud ning mis esinevad harilikult teaduslikes teooriates; (4) eksistentsiväited aegruumis lokaliseeritavate objektide kohta *vis-à-vis* eksistentsiväited abstraktsete objektide kohta ("11 ja 23 vahel leidub algarve"). Kõigil neil juhtudel jätkub mul vähe sümpaatiat paljude loodusteadlaste ja mõningate teaduskuulekate filosoofide poolt soositud reduktsionismi või isegi eliminativismi vastu.

Olite aastaid tegev Saksa Analüütilise Filosoofia Seltsi eestseisuses. Kas on võimalik paari sõnaga öelda, mille poolest erineb analüütiline filosoofia teistest filosoofiaga tegelemise viisidest?

Lühike vastus on: "Ei." Veidi pikem algab ülestunnistusega, et see küsimus tekitab alati kimbatust. Mulle tundub, et see kimbatust ei pruugi olla huvitav üksnes autobiograafiliselt. Ma leian, et on äärmiselt kerge klassifitseerida artikleid või raamatuid autorite nime teadmata "analüütiliseks" või "mitteanalüütiliseks", aga kui minult küsitakse, kuidas ma seda tean, satun ma kimbatusse. (Kas meie kõigiga ei juhtu nii, kui peame ütlema, kuidas me teame, millal on tegemist mänguga?) Hädaabina toetun ma ajaloolisele iseloomustusele. Analüütilised filosoofid jätkavad traditsiooni, mille vaarisa Bernard Bolzano tegutses Prahhas, mille vanaisa Frege toimetas Jenas ja mille isad Russell, Moore ja Wittgenstein õpetasid Cambridge'is, traditsiooni, mis õitses enne 1933. aastat Viinis, Berliinis, Varssavis ja Lvovis ning mille kese oli pärast Teist maailmasõda kõigepealt Oxfordis ja seejärel Harvardis. Negatiivses plaanis on kõikidele analüütilistele filosoofidele ühine see, et nad ei lase filosoofial tegeleda oma isikliku ajalooa. (Kui analüütikute poolt tagasi lükatud "arheoloogiline" filosoofiamõistmine oleks samasugune, siis ei saaks rääkida filosoofia traditsioonist Jooniast Jenani). Aga see negatiivne ühisosa ei eralda analüütikuid muidugi sellistest fenomenoloogidest nagu Husserl...

Kuidas jõudsite filosoofia ning iseäranis analüütilise filosoofia juurde?

Filosoofia juurde jõudsin Dostojevskit, Kierkegaardi, Sartre'it ja Camus'd lugedes, analüütiline filosoof sai minust pärast "Damaskuse tee" kogemust: Heidelbergis toetas Hans-Georg Gadamer igati mu tööd dissertatsiooniga Platoni "Parmenidesest" kui hegelliku dialektika eeskujust. Gadameri soovitusel siirdusin aastaks stipendiaadina õppima Inglismaale. Ma läksin sinna hegeliaanina ning tuln tagasi koju isikuna, kellele polnud Hegeli loogika muud kui sofismide võrgustik. Mitte et ma oleksin Londonis ja Oxfordis Hegeli kohta midagi halba või üldse midagi kuulnud, aga ma läbisin seal esimest korda loogika kursuse ning lugesin esimest korda Freget, Russellit, Wittgensteini, Austinit ja Strawsonit. Selle pöördumise tulemusena ei jäänud Hegelist mu dissertatsioonis järele midagi muud kui see, et ta oli mõttelooliselt äärmiselt oluline Platoni tõlgendaja, ja Gadamer ei pannud mulle seda pahaks. Ning Gadameri juhendamisel alanud järelemõtlemine Platoni ideede õpetuse üle teisesenes hiljem tegelemiseks universaalidetüliga analüütilises filosoofias, mis oli minu esimese raamatu ("Abstrakte Gegenstände – Semantik und Ontologie", 1983) keskpunktis.

Mille kallal te parajasti töötate?

Pragu lõpetan Frege "Loogiliste uurimuste" kommentaare ning samuti on valmimas sissejuhatus mu enda koostatud kogumikule tõeteooriatest Bolzanost ja Fregest kuni Horwichi ja Crispin Wrightini. Seejärel jätkan tööd raamatuga, mille esialgne pealkiri on "Bernard Bolzano – analüütiline filosoof saksa idealismi varjus".

Humanitaarteadused ning eriti teoreetiline filosoofia on praegu järjest kasvava surve all tõestada oma tähtsust ühiskonnale. Kas arvate, et filosoofia peab sellele survele järele andma? Kas filosoofia on ühiskonnale oluline?

See surve on kahjuks ka minu ülikoolis väga tugev, aga ma arvan, et me peaksime panema vastu kiusatusetele kinnitada pidevalt filosoofia olulisust. Kultuuriministri kõrvus kõlavad selgitused niikuinii poolenisti veenvalt üksnes rakendusliku eetika puhul. Ühiskondliku olulisuse mõistega, mille järgi on meditsiinieetika tähtsam kui metaeetika, tunnetusteooria, keelefilosoofia ja ontoloogia kokku, kuivõrd

kõigist neist filosoofilistest distsipliinidest on ainult meditsiinieetika olnud poliitnõustamisel potentsiaalselt kasulik, ei tohiks filosoofid ja teised humanitaarteadlased leppida. Humanitaarteaduste ja eriti filosoofia väärtus seisneb nende panuses inimkonna kultuuripärandi säilitamisse ja kriitilisse omandamisse ning meie teoreetilise ning praktilise maailmakäsituse kontseptuaalsete põhiküsimuste argumenteeritud mõistmisse. Me ei peaks läbinähtavaid vältimatuse kinnitusi pakkudes lipitsema paljude ignorantsete poliitikute ees, kellele see ühiskonnale kaudselt oluline vorm pole piisav (ja kes püüavad absurdsel moel mitmemiljonilist eelarvepuudujääki seeläbi tasakaalustada, et nad just kõige väärtuslikumate teaduste rahakraani ikka kõvemini kinni keeravad). Selleks kohustab meid, nii näib mulle, intellektuaalne ausameelsus. Kuid me ei ole vältimatult tarvilikud. Ka kultuur ei ole vältimatult tarvilik, vaid üksnes – väga väärtuslik.

Usutlenud prof Daniel Cohnitz,
eestindanud Kristi Lõuk ja Bruno Mölder

[Sulge aken](#)